
A R T Y K U Ł Y

STUDIA NAUK TEOLÓGICZNYCH
TOM 3 – 2008

DOI 10.24425/snt.2008.133787

ABP STANISŁAW WIELGUS

HISTORYCZNE KONCEPCJE
I PARADYGMATY UNIwersYTETU ORAZ
JEGO MODEL NA DZIŚ I NA JUTRO

Instytucja uniwersytetu jest tworem średniowiecza. Nie wywodzi się ona, zarówno jeśli chodzi o strukturę, jak również organizację, metody i cele działania, ze szkół istniejących w starożytności, takich na przykład jak Akademia Platowska, Gimnazjon Arystotelesowski, Szkoła Aleksandryjska, znane szkoły działające w Nisibis, Gandisapora, Kinesrim i gdzie indziej. Uniwersytety średniowieczne wywodzą się z kościelnych ośrodków nauczania, zwłaszcza ze szkół katedralnych oraz z tzw. „studiów generalnych”. Zakładano je jako instytucje prawa kanonicznego. Bez poparcia Kościoła i bez finansowania z jego strony nie mogłyby ani powstać, ani też pomyślnie się rozwinąć.

Uniwersytet średniowieczny opierał się na trzech najistotniejszych przywilejach, a mianowicie: autonomii prawnej, prawie apelowania do papieża, prawie do strajków oraz monopolu na wydawanie stopni uniwersyteckich. Najważniejszymi przywilejami ówczesnego uniwersytetu były więc: wewnętrzna jurysdykcja prawna oraz władza nadawania stopni naukowych, z którą nierozzerwalnie łączyło się prawo nauczania.

Średniowieczny uniwersytet stanowił z jednej strony *universitas litterarum*, tzn. dążąc do uniwersalnego ujęcia całej rzeczywistości, obejmował nauczanie wszystkich ówczesnych nauk, a z drugiej strony, i przede wszystkim, był on *universitas scholarum et magistrorum*, tzn. stanowił wspólnotę nauczycieli i studentów. Tak jak wcześniejsza forma średniowiecznego nauczania na wyższym poziomie, czyli wspomniane wyżej *studium generale*, uniwersytet był instytucją otwartą dla wszystkich, dla ludzi z różnych warstw społecznych, z różnych stanów, zawodów i narodowości.

Uniwersytet średniowieczny składał się z czterech wydziałów i obejmował dwa zasadnicze stopnie kształcenia. Pierwszy stopień kształcenia realizowany był na wydziale filozoficznym, tj. na wydziale *artes liberales*, czyli sztuk wyzwolonych i kończył się uzyskaniem stopnia magistra *artium*, który upoważniał do podjęcia studium na drugim, wyższym stopniu

nauczania, na jednym z trzech pozostałych wydziałów, tzn. na wydziale teologii, prawa bądź medycyny. Bakalaureat, czyli najniższy stopień naukowy, uzyskiwało na tych wydziałach 25–30% studentów. Tytuł magistra na wydziale teologii lub równorzędny mu stopień doktora na wydziałach prawa i medycyny uzyskiwało 5–7% absolwentów.

Uniwersytety średniowieczne skoncentrowane były na trzech przedmiotach badawczych, którymi były: Bóg, natura, człowiek i łączyły w sobie kształcenie ogólne z zawodowym. W uprawianiu nauki i w dydaktyce posługiwały się metodą scholastyczną, która polegała na racjonalnym, dialektycznie przeprowadzanym wyjaśnianiu wszelkich problemów, które zrodziły się w związku z lekturą ściśle określonych, przeznaczonych do studiowania na każdym z wydziałów uniwersyteckich, dzieł starożytnych i średniowiecznych pisarzy.

Co do struktury oraz metod i zakresu nauczania, uniwersytety pozostawały niezmiennie aż do XVI wieku, a ściśle do rozłamu w Kościele spowodowanego przez reformację.

Zakwestionowanie autorytetu Kościoła katolickiego, który stworzył i rozwinął uniwersytety, najpierw przez reformację, potem przez ideologie i filozofie oświeceniowe, a następnie przez odrzucające katolicki charakter uniwersytetu prawodawstwo napoleońskie, spowodowały, że instytucja uniwersytetu na przełomie XVIII i XIX wieku uległa istotnym zmianom.

W XIX wieku zarysowały się wyraźnie cztery zasadnicze koncepcje uniwersytetu: niemiecka, angielska, amerykańska i francuska. Wspólną dla nich wszystkich cechą było to, że odrzuciły powszechny i masowy charakter właściwy uniwersytetowi średniowiecznemu, stając się uczelniami dla osób uprzywilejowanych stanowo, wyznaniowo, politycznie i majątkowo. Różniły się poza tym między sobą co do swojej struktury, celów i wyznaczonych im zadań.

Na ukształtowanie się niemieckiego, dziewiętnastowiecznego modelu uniwersytetu, przejętego także m.in. przez uniwersytety funkcjonujące na ziemiach polskich, zasadniczy wpływ mieli – Wilhelm von Humboldt oraz Johann Gottlieb Fichte. Zgodnie z ich koncepcją uniwersytet powinien być nastawiony na odkrywanie, uzyskiwanie i przekazywanie studentom wiedzy i prawdy o całej rzeczywistości. Miał się charakteryzować jednością nauczania i badań naukowych. Miał wreszcie uczyć myślenia, a nie konkretnego zawodu, gdyż kształcenie i szkolenie zawodowe oraz wymogi użyteczności praktycznej zdecydowanie wyłączał ze sfery swoich zainteresowań, lokalizując je w szkołach zawodowych.

Na angielską koncepcję dziewiętnastowiecznego uniwersytetu zasadniczy wpływ miał Kardynał Newman. Podobnie jak Wilhelm von Humboldt był on zdania, że uniwersytet winien służyć poznawaniu prawdy dla samej prawdy, a nie celom praktycznym. Idąc za myślą Franciszka Bacona, wyrażał przekonanie, że uczony w pierwszym rzędzie powinien się troszczyć o tzw. „fakty światłodajne”, nie martwiąc się o „fakty owocodajne”, ponieważ one przyjdą same, jako konsekwencja tych pierwszych. Angielski wzorcowy uniwersytet, obejmujący naucza-

nie wszystkich dyscyplin wiedzy, miał stanowić prawdziwą *universitas scientiarum*. Przy czym podstawą kształcenia studentów w każdym kierunku miała być filozofia, która zdaniem Newtona uczyła uniwersalnego, syntetycznego widzenia całej rzeczywistości. W odróżnieniu od Humboldta, Newman oddzielał jednak w swojej koncepcji uniwersytetu nauczanie od badań naukowych, te ostatnie lokalizując w akademiach. Jego zdaniem uniwersytet winien się zająć samym tylko kształceniem i wychowywaniem mądrego i dobrego moralnie człowieka, prawdziwego gentelmana, a jednocześnie prawego chrześcijanina, badania naukowe zostawiając uczonym skupionym w akademiach i niezajmującym się dydaktyką.

Amerykańska koncepcja uniwersytetu ukształtowała się dopiero w drugiej połowie XIX wieku, po założeniu w roku 1876 Uniwersytetu Johna Hopkinsa. W tej koncepcji działalność badawcza i dydaktyczna uniwersytetu winna być ściśle związana z praktyką życiową. Uniwersytet amerykański miał być – zgodnie z zamierzeniami jego twórców – bardziej witalny i bardziej dynamiczny niż uniwersytety zakładane według modelu niemieckiego czy angielskiego. Wybitny matematyk i filozof Alfred Whitehead pisał w związku z tym sto lat temu, że uniwersytety amerykańskie już z założenia mają być po prostu czymś w rodzaju potężnych agentur, dokonujących przekształcania teorii w skuteczny instrument cywilizacyjnego postępu, a ich głównym celem ma być kształcenie intelektualnych pionierów dla służby postępowi, co możliwe będzie jedynie wówczas, gdy się ściśle połączy ze sobą dydaktykę i prowadzenie badań naukowych, gdyż jedynie profesorem prowadzący prawdziwe, a nie pozorowane badania naukowe, są wystarczająco twórczy, aby móc stymulować rozwój danej dyscypliny naukowej, a także rozwój intelektualny kształconej młodzieży.

Autorstwo dziewiętnastowiecznego francuskiego modelu uniwersytetu przypisuje się Napoleonowi. W jego rozumieniu uniwersytet miał mieć bardzo ograniczony i ściśle określony zakres działania. Miał mianowicie stanowić jeszcze jeden instrument polityki i władzy, a jego głównym zadaniem miało być zawodowe kształcenie lojalnych i użytecznych sług państwa. Zarządzanie uniwersytetem miało mieć charakter centralistyczny i miało spoczywać nie w rękach wybieranych demokratycznie władz uniwersytetu, lecz w rękach urzędników państwowych. Struktura uniwersytetu w tej koncepcji przypominała strukturę zhierarchizowanej szkoły oficerskiej. Na szczęście dla nauki francuskiej nie udało się w praktyce zrealizować w całej pełni wyżej przedstawionej napoleońskiej koncepcji, chociaż pewien jej wpływ na wyższe, upaństwowione i centralnie zarządzane szkolnictwo francuskie nie podlega dyskusji.

W minionym XX wieku wyżej przedstawione modele uniwersytetu pozostały przy swoich zasadniczych założeniach, dotyczących relacji między badaniami naukowymi i dydaktyką, ale jednocześnie uległy bardzo istotnym zmianom, zwłaszcza jeśli chodzi o dostęp młodzieży do studiów uniwersyteckich. Uczelnie przestały być elitarne. W pewnym sensie przywrócono im średniowieczny uniwersalizm. O ile bowiem jeszcze na początku XX wieku za wielkie uchodziły uni-

wersytety, w których studiowało ok. 2 tysięcy studentów, to pod koniec tego wieku na tych samych uniwersytetach studiowało już po kilkadziesiąt tysięcy studentów. O ile np. w Niemczech w 1950 r. liczba studentów na wszystkich uczelniach wyższych wynosiła ok. 100 tysięcy, to w roku 1990 było ich już 1,5 miliona. W Polsce w 1938 r. mieliśmy 48 tys. studentów, w 1995 r. – prawie 710 tysięcy, a obecnie ok. 2 milionów. W Polsce, w 1989 r. na 100 tysięcy mieszkańców przypadało 1100 studentów, w Anglii – 2700, a we Francji – 3000. Obecnie na 100 tysięcy mieszkańców przypada w Polsce ok. 4 tysiące studentów, co jest całkowicie porównywalne z relacjami w krajach zachodnich.

Samo zjawisko upowszechniania studiów uniwersyteckich i wielki wzrost liczby studiującej młodzieży jest w obecnym świecie koniecznością i ma zasadnicze znaczenie dla rozwoju współczesnych państw i społeczeństw, ale w wielu wypadkach wiąże się z nim niestety znaczne obniżenie poziomu nauczania, ponieważ wzrostowi liczby studentów nie towarzyszy poszerzenie kadry nauczającej i polepszenie zaplecza naukowego.

Fakt ewoluowania uniwersytetów nie powinien budzić zastrzeżeń. Zmieniają się społeczeństwa i ich różnorakie potrzeby, dla zaspakajania których uniwersytety zostały powołane. Aby sprostać coraz to nowym wyzwaniom, jakie niesie życie we współczesnym świecie, uniwersytet musi się stale reformować. Trawestując znane powiedzenie, odnoszone w teologicznej literaturze do Kościoła, można powiedzieć – *Universitas semper reformanda*. To jest poza dyskusją. Baczyc jednak należy, by w ferworze zmian nie utracić tego, co nigdy nie powinno ulec zmianie, co decyduje o istocie uniwersytetu i co w tradycji uniwersyteckiej jest ponadczasowo cenne, dobre oraz naukowo i społecznie ważne.

Nie można więc zrezygnować z zasady, że istotę uniwersytetu stanowią dwie jego aktywności, bardzo ściśle ze sobą związane, a mianowicie działalność dydaktyczna oraz działalność badawcza. Współczesne uniwersytety nie mogą, tak jak dawne uniwersytety, być tylko szkołami myślenia i kultury bez wymiaru kształcenia zawodowego, które w swoim czasie zostawiano politechnikom i różnego rodzaju szkołom zawodowym. Współczesne uniwersytety z konieczności podjęły kształcenie zawodowe młodzieży. Nie powinny jednak w żadnym wypadku przekształcić się w szkoły czy akademie zawodowe. Powinny zachować na pierwszym planie kształcenie ogólne i uniwersalne umysłów studenckich, mające na celu nauczanie młodych ludzi precyzyjnego i twórczego myślenia, samodzielnego rozwiązywania trudnych problemów, umiejętności globalnego widzenia rzeczywistości i radzenia sobie w najtrudniejszych nawet intelektualnie i nieoczekiwanie zmieniających się sytuacjach.

Zarówno w badaniach naukowych uczonych uniwersyteckich, jak również w realizowanym przez nich procesie kształcenia młodzieży priorytet zachować powinny nauki podstawowe, będące podstawą rozwoju i postępu naukowego, chociaż nie ma wątpliwości, że nie można dziś zrezygnować z nauk i badań stosowanych, których rozwój nie jest zresztą możliwy bez rozwoju tych pierwszych.

Wiele współczesnych uniwersytetów na całym świecie stanęło wobec alternatywy: czy skoncentrować się na uprawianiu nauk podstawowych, czy też skoncentrować się (jak to przez pewien okres czasu czyniły niektóre uniwersytety w różnych krajach) wyłącznie na naukach stosowanych, bazując na wynikach wyłącznie z zakresu nauk przyrodniczo-matematycznych (uprawianych zresztą gdzie indziej) i eliminując przy tym całkowicie kształcenie humanistyczne, ponieważ wydawało się ono zbędne w praktycznym kształceniu zawodowym, o które tu przede wszystkim chodziło.

Ci, którzy stawiali taką alternatywę, popełniali błąd. We właściwym uprawianiu nauki nie chodzi bowiem o to, aby problem formułować alternatywnie: *albo – albo*, lecz inaczej i chyba prawidłowo: *zarówno – jak też*. Właściwą drogą, którą ma kroczyć współczesny uniwersytet, jest bowiem integrowanie jego zadań oraz poszukiwanie równowagi między nauką i praktyką, kształceniem ogólnym i specjalizacją, dydaktyką i badaniami naukowymi, a także między poszukiwaniem odpowiedzi na pytanie: „Jaka jest prawda?”, a pytaniem „Co jest dobrem moralnym i jak należy postępować?”.

Nastawienia na praktyczną użyteczność w uprawianiu nauki nie można lekceważyć. Jest bardzo ważne. Ale ciągle trzeba pamiętać o tym, że to właśnie wykształcenie teoretyczne, szczególnie humanistyczne, daje człowiekowi intelektualną i etyczną suwerenność w stosunku do wszelkich nacisków i manipulacji, jakim przez różne siły jest poddawany. Gdy Platona zapytano niegdyś, dlaczego Grecy przewyższają barbarzyńców, odpowiedział: ponieważ barbarzyńcy podporządkowują naukę temu, co praktycznie użyteczne.

Powołaniem uniwersytetu jest kształcenie świątłej intelektualnie i prawej etycznie inteligencji, a nie barbarzyńców. Uświadomienie tego jest bardzo ważne, ponieważ zagrożenie barbarzyństwem jest ciągle aktualne. W naszych czasach bardziej niż kiedyś. O ile bowiem nie ma wątpliwości, że w dziejach ludzkości istnieje liniowy postęp cywilizacyjny i naukowy, to w żadnym wypadku nie można tego odnieść do historii moralności. Nie istnieje bowiem liniowo wzrastający postęp moralny ludzkości. Fale barbarzyństwa wracają ciągle. W XX wieku, wieku niezwyklego rozwoju naukowego i technologicznego, fale te ogarnęły nawet bardzo wykształcone narody, które stworzyły okrutne totalitaryzmy i wywołały krwawe wojny.

XXI wiek rozpoczęliśmy także od ataku niewiarygodnego wprost barbarzyństwa, wyrażającego się między innymi w pladze narastającego wciąż terroryzmu, korzystającego przy tym z najnowszych technologii. Nie wystarczy więc kształcenie umysłów. Nie mniej ważne jest kształtowanie charakterów i postaw etycznych młodzieży studenckiej. W dawnych uniwersytetach dobrze o tym wiedziano. Inaugurując w roku 1459 pracę uniwersytetu założonego w Bazylei, rektor tej uczelni Johann Lochman wypowiedział znamienne słowa: uniwersytet nie może zadowolnić się hodowaniem biegłych w swojej dyscyplinie zawodowców. Uniwersytet, chcąc spełnić swoje zadanie, musi się stać wspólnotą ludzi poszukujących sensu

życia. Musi się stać *officina humanitatis* tj. warsztatem człowieczeństwa, w innym wypadku przyniesie ludzkości więcej szkód niż pożytku.

Współczesny świat został przy tym wciągnięty w swoisty wir coraz węższych specjalizacji, rezygnujących z szerszego kontekstu naukowego, a tym bardziej z odniesień filozoficznych i etycznych uzyskiwanej wiedzy. Wiedza specjalistyczna, jeśli ma przynieść korzyści społeczne, musi uwzględniać szeroki kontekst naukowy oraz etyczny. Współczesna nauka i praktyka potrzebują uczonych traktujących przedmiot swoich badań i rzeczywistość integralnie. Wszystkie bowiem tak zwane praktyczne problemy współczesne mają interdyscyplinarny charakter. W naszej rzeczywistości nie ma problemów wyłącznie ekonomicznych, politycznych, społecznych, etycznych czy wyłącznie technicznych. Zjawiska o różnym charakterze są ze sobą ściśle powiązane i oddziałują wzajemnie na siebie. Problemy i kryzysy mogą być dziś rozwiązywane tylko interdyscyplinarnie, przez specjalistów reprezentujących różne dyscypliny wiedzy, współpracujących jednak ściśle ze sobą. Aby to było możliwe muszą być wykształceni prawdziwie po uniwersytecku, tzn. uniwersalnie. Muszą rozumieć problematykę i język innych dziedzin, a także sami muszą być zrozumiani przez innych. Muszą dysponować umiejętnością integrowania w swoich umysłach wielu szczegółowych osiągnięć różnych dyscyplin naukowych, w celu uzyskania w miarę pełnego obrazu rzeczywistości, przy jednoczesnej świadomości, że obraz ten jest jeszcze bardzo niekompletny, ponieważ każde nowe ustalenie naukowe otwiera zupełnie nowe, przedtem nieznanne perspektywy i rodzi dużo więcej nowych pytań niż było ich przed tym odkryciem.

Konieczność integralnego widzenia i traktowania rzeczywistości, bez amputowania tych czy innych jej wymiarów (np. humanistycznych, teologicznych bądź etycznych), stawia określone zadania przed współczesnym uniwersytetem, który w procesie kształcenia studentów winien zasypywać istniejącą ciągle przepaść między obrazem świata wytworzonym przez nauki matematyczno-przyrodnicze a obrazem świata wyrażanym przez kulturę humanistyczną, w tym filozoficzną i teologiczną. Dla wielu uczonych reprezentujących przyrodznawstwo nauką jest tylko dowodzenie, obliczanie, mierzenie i liczenie, jednym słowem – matematyczne traktowanie świata. Ich metodologiczna dewiza brzmi: wszystko zmierzyć, co jest mierzalne. Wszystko uczynić mierzalnym, co jeszcze mierzalne nie jest. Natomiast dla wielu humanistów, interesująca nauka zaczyna się tam właśnie, gdzie matematyczno-przyrodnicze dowodzenie napotyka na swój kres, gdzie rodzi się pytanie o istotę poszczególnych rzeczy i o sens całości, którą one tworzą. Wyraził to pięknie, słowami Małego Księcia, Antoine de Saint-Exupéry: „To, co istotne, jest niewidzialne”.

Rolą współczesnego uniwersytetu jest wykształcenie i wychowanie człowieka, który będzie umiał przezwyciężyć ową przepaść między przedstawionymi wyżej dwoma obrazami świata. Który będzie umiał dostrzec, że obrazy te nie są sprzeczne ze sobą, ale względem siebie komplementarne i że dopiero razem wzięte tworzą właściwy obraz rzeczywistości.

Klasyczny paradygmat uniwersytetu, zakorzenionego w kulturze grecko-rzymskiej i w chrześcijańskiej wizji rzeczywistości, występujący we wszystkich omówionych wcześniej modelach, realizował to zadanie. Uniwersalnie kształcił młodzież. Pracował w głębokim przekonaniu, że istnieją absolutne, niezmiennie i niezależne od ludzkiej woli wartości, które można odkryć i poznać i które nadają sens ludzkiej egzystencji, oraz że poznawana przez człowieka rzeczywistość nie ogranicza się tylko do sfery materialnej, lecz ma także wymiar transcendentny.

Ten klasyczny, pierwotny paradygmat uniwersytetu przetrwał do dziś w niektórych uniwersytetach świata, zwłaszcza katolickich. Obok niego istniał i istnieje drugi paradygmat, druga wizja uniwersytetu, ucieleśniona w tzw. uniwersytecie pozytywistycznym, uformowanym w połowie XIX wieku, który charakteryzuje się redukcjonistyczną filozofią, sprowadza rzeczywistość do samej tylko materii oraz reprezentuje głębokie przekonanie, że jedynie nauki matematyczno-przyrodnicze mają walor wiedzy naukowej i że tylko one pozwalają prawdziwie opisać to, co istnieje. Zwolennicy uniwersytetu pozytywistycznego radykalnie oddzielają fakty od wartości; te drugie eliminują programowo z kształcenia akademickiego. Kładą wielki nacisk na ścisłość badań naukowych i na możliwie najlepsze zawodowe przygotowanie swoich absolwentów. Rezygnują jednak z ich wychowywania moralnego, a tym bardziej z kształcenia teologicznego czy religijnego, usuwając całkowicie albo spychając na margines swojej działalności problematykę teologiczną, etyczną, filozoficzną itp. Tymczasem praktyka wykazuje, że ma to złe konsekwencje zarówno dla samych absolwentów, jak i dla społeczeństwa, w którym oni żyją i pracują. Relacje międzyludzkie pozbawione wymiaru transcendentnego i etycznego, a koncentrujące się tylko na dobrach ekonomicznych, na zysku, rynku i konkurencji są zimne, bezwzględne i nie przynoszą nikomu szczęścia.

Jak pisał wybitny francuski filozof i socjolog Emil Durkheim, pozytywistyczny paradygmat uniwersytetu pozbawionego zupełnie wymiaru teologicznego i religijnego realizuje programowo kształcenie wyłącznie świeckie, a przez to wyalienowane i odseparowane od tych wszystkich problemów, które stawia i rozwiązuje wyłącznie religia, a od których człowiek nigdy się nie wyzwoli, ponieważ należą do istoty jego natury. Zdaniem Durkheima, przekonanie wyrażane w ostatnich wiekach przez liczne środowiska uniwersyteckie, że jedynym sposobem pogodzenia nauki i wiary religijnej jest eliminacja tej drugiej z życia uniwersytetu, a nawet z życia nowoczesnego społeczeństwa, stanowiło i stanowi wielki błąd, ponieważ sfera moralno-religijna i sfera intelektualna są w człowieku tak ściśle powiązane, że każda próba ich oddzielenia pociąga za sobą negatywne – w wymiarze indywidualnym i społecznym – konsekwencje.

Należy się cieszyć, że niektóre polskie państwowe uniwersytety i szkoły wyższe, które przez długi okres czasu pozostawały pod wyłącznym wpływem pozytywistycznej wizji uniwersytetu, a na domiar złego były poddawane bezwzględnej marksistowskiej ateistycznej indoktrynacji starają się – wprawdzie z trudem, a często nawet napotykać opór ze strony środowisk nieprzyjaznych Kościołowi

– przywrócić jednak w kształceniu swoich studentów wymiar etyczny i teologiczny. Najlepszym wyrazem tych tendencji jest powstawanie na państwowych uczelniach wydziałów teologicznych bądź instytutów, które ten wymiar kształcenia są w stanie zagwarantować.

Po bolesnych doświadczeniach XX wieku upadł scjentyistyczny mit, że sama nauka rozwiąże – jako uniwersalne panaceum – wszystkie problemy ludzkości, w tym – egzystencjalne, światopoglądowe i moralne. Wpłynęło to znacząco także na ukształtowanie się najnowszego, postmodernistycznego paradygmatu uniwersytetu, który charakteryzuje się sceptycyzmem w stosunku do przekonania, że jedyną drogą do prawdy jest pozytywistycznie rozumiana nauka i że rozum ludzki jest w stanie poznać całą rzeczywistość. Postmodernistyczna koncepcja głosi upadek myślenia jednoznacznego i pewnego. Prezentuje holistyczną i ekologiczną wizję rzeczywistości. Porzuca absolutną i ostateczną pewność na rzecz przekonania, że posiadamy tylko prawdę przybliżoną. Kwestionuje to, co po kartezjańsku „jasne i wyraźne”, a uznaje to, co tajemnicze i powikłane. Rezygnuje z obiektywnego rozumienia prawdy na rzecz rozumienia osobistego, intuicyjnego, niedającego się przekazać innym; na rzecz dochodzenia do niej. Nie koncentruje się na szczegółach, a zwraca się ku syntetycznemu rozumieniu całości; odchodzi od rozumienia rzeczywistości w kategoriach statycznych struktur, a przyjmuje rozumienie jej w kategoriach dynamicznych procesów.

Postmodernistyczny paradygmat uniwersytetu w ostatnich latach coraz bardziej zakorzenia się na licznych uczelniach na świecie (zwłaszcza amerykańskich) i coraz silniej wpływa na sposób myślenia i zachowania współczesnych ludzi, szczególnie związanych ze szkolnictwem i środkami przekazu, a za ich pośrednictwem także na świadomość bardzo szerokich warstw społecznych. Z postmodernistyczną wizją nauczania i uprawiania nauki wiążą się poważne niebezpieczeństwa w postaci relatywizmu poznawczego i etycznego. Można powiedzieć, że postmodernizm podważa fundamenty cywilizacji euroatlantyckiej, czyli przekonanie o istnieniu obiektywnej prawdy i obiektywnego dobra, które można w pewny sposób poznać. Niezależnie od tego ma on swoje pozytywne elementy, których nie powinno się odrzucać, podobnie jak liczne pozytywne elementy zawierała pozytywistyczna wizja uniwersytetu.

Kształtując nowy paradygmat uniwersytetu na III tysiąclecie, powinno się w pierwszym rzędzie wykorzystać to, co wypracował uniwersytet klasyczny, wyrosły z chrześcijańskiej wizji rzeczywistości, ogromnie wysoko ceniący ludzki rozum, ale też doceniający Boże Objawienie; zwracający uwagę zarówno na najlepsze wykształcenie intelektualne swoich studentów, jak również ich wychowanie moralne; poza tym nie ulegający w procesie edukacyjnym ani egoistycznemu hiperindywidualizmowi – lekceważącemu dobro wspólne, ani też kolektywizmowi – lekceważącemu wartość i prawa ludzkiej osoby.

Nie należy bynajmniej rezygnować z niewątpliwych wartości, jakie wypracował uniwersytet pozytywistyczny – wysoko ceniący matematyczną ścisłość badań

naukowych i dobre zawodowe kształcenie studentów – oraz tych wartości, które można zaakceptować w wizji uniwersytetu postmodernistycznego – szczególnie ekologiczne i holistyczne traktowanie świata oraz wychowywanie młodzieży w duchu prawdziwej tolerancji, która nie oznacza bynajmniej niewrażliwości i zgody na zło, barbarzyństwo, terroryzm i zdziczenie moralne.

Paradygmat uniwersytetu na nowe czasy powinien poza tym, jak się wydaje, uwzględniać trzy ważne elementy, a mianowicie: misję współczesnej uczelni akademickiej, kontekst i okoliczności, w jakich ona działa, oraz zasady, którymi powinna się w swojej pracy kierować.

Misja uniwersytetu pozostaje właściwie ciągle ta sama od początku jego istnienia, chociaż zmieniają się metody jej realizowania. Jest nią intelektualne kształcenie i moralne wychowywanie studentów oraz prowadzenie badań naukowych. Współczesny uniwersytet powinien być swojego rodzaju „oczami świata”, dostrzegającymi jego ważne problemy i wskazującymi sposoby ich rozwiązania.

Tworząc, przekształcając bądź reformując współczesny uniwersytet, nie można zapominać o kontekście i warunkach, w jakich będzie swoją misję realizował. Kontekst ten jest bardzo bogaty i może się różnić, w zależności od miejsca funkcjonowania uczelni i wyznaczonych jej przez założycieli szczegółowych celów. Są jednak pewne znamiona charakterystyczne dla życia całego naszego współczesnego świata, które trzeba uwzględniać w pracy każdego uniwersytetu. Należą do nich:

- zjawisko globalizacji, z jej pozytywnymi i negatywnymi cechami;
- zjawisko wielokulturowości, charakterystyczne dla coraz większej liczby krajów;
- zjawisko nieustannie postępującego poważnego ekologicznego zagrożenia świata, którego powstrzymanie wymaga fundamentalnych zmian w stylu życia i w świadomości całych społeczeństw;
- eksplozja informatycznego i technologicznego postępu, który wpływa na niezwykle dynamiczny rozwój różnych dziedzin wiedzy, a także na codzienne życie współczesnego człowieka;
- narastające, niezwykle negatywne zjawiska w postaci przestępczości, degradacji moralnej wielu społeczeństw oraz terroryzmu występującego na różnym tle;
- olbrzymi i ciągle rosnący wpływ współczesnych mediów na wszystkie aspekty życia całych narodów (często wpływ negatywny, ponieważ warunkowany żądzą pieniądza)
- wspomniany już wyżej duch postmodernizmu z charakterystycznym dla niego antyintelektualizmem, relatywizmem i skrajnym indywidualizmem.

Trzeci element paradygmatu uniwersytetu na III tysiąclecie stanowią określone zasady, którymi współczesna uczelnia akademicka winna się kierować, aby sprostać celom swojej misji. Są one następujące:

- zasada dążenia do akademickiej doskonałości, do najwyższych standardów w dydaktyce, badaniach naukowych i we wszystkich innych sferach działalności uczelni;
- zasada zachowania w badaniach naukowych wolności od wszelkiego rodzaju nacisków – ideologicznych, ekonomicznych, politycznych i innych;
- zasada dążenia do odkrywania prawdy i dzielenia się nią z innymi uczonymi;
- zasada odpowiedzialności etycznej uczonego i profesora uczelni akademickiej za prowadzoną dydaktykę oraz za realizowane badania naukowe;
- zasada uprawiania edukacji w duchu służby, bez czego nie można nauczyć studiującej młodzieży ofiarności i wrażliwości na dobro wspólne i na właściwe spełnianie obowiązków;
- zasada tworzenia z uczelni akademickiej przyjaznej i trwałej wspólnoty, ludzi wzajemnie się rozumiejących i wrażliwych na podobne wartości oraz kierujących się podobnymi celami;
- zasada partnerskiej współpracy z innymi uczonymi, z instytucjami i organizacjami naukowymi, krajowymi i zagranicznymi, bez której nie są dziś możliwe, liczące się naukowo i społecznie, osiągnięcia;
- zasada (która kierować się powinna uczelnia wyższa, szczególnie katolicka, mająca świadomość istnienia jednego źródła wszelkiej prawdy) to dążenie do integracji nauki i wiary chrześcijańskiej.

Bez względu na kryzysy, które w ciągu wieków nie omijały instytucji uniwersytetu, należał on zawsze do niekwestionowanych, funkcjonujących ponad wszelkimi podziałami, uniwersalnych autorytetów, które wskazywały ludzkości lepsze jutro i tworzyły postęp oznaczający nie coś nowego, lecz coś lepszego intelektualnie i moralnie. Także współczesny polski uniwersytet, mimo trapiących go przeróżnych trudności, mimo niedoinwestowania i wszelkich innych braków, nadal pozostaje wielkim autorytetem, akceptowanym przez całe społeczeństwo, co nakłada zarówno na jego kadrę, jak i na studentów wielką odpowiedzialność intelektualną i etyczną, o której przypominał Jan Paweł II podczas swoich spotkań z ludźmi nauki. Przemawiając w roku 1997, w Rzymie, do rektorów polskich szkół akademickich, wypowiedział słowa, które winny być we współczesnym, pełnym chaosu i wpływów skrajnego utylitaryzmu świecie ciągle aktualnym wskazaniem dla ludzi uniwersytetu:

„W codziennym trudzie pracownika nauki konieczna jest także szczególna wrażliwość etyczna. Nie wystarcza bowiem troska o logiczną, formalną poprawność procesu myślenia. Czynności umysłu muszą być koniecznie włączone w duchowy klimat niezbędnych cnót moralnych jak szczerłość, odwaga, pokora i uczciwość oraz autentyczna troska o człowieka. Dzięki wrażliwości moralnej zachowana zostaje bardzo istotna dla nauki więź między Prawdą a Dobrem. Tych dwóch spraw nie można bowiem od siebie oddzielać! Zasady wolności badań naukowych nie wolno oddzielać od odpowie-

działności etycznej każdego uczonego. W przypadku ludzi nauki ta odpowiedzialność etyczna jest szczególnie ważna. Relatywizm etyczny oraz postawy czysto utylitarne stanowią zagrożenie nie tylko dla nauki, ale wprost dla człowieka”.

Historical Concepts and Paradigms of the Institution of University as well as its Present and Future Models

Summary

The paper presents historical concepts and paradigms of the institution of university as well as its present and future models.

As a starting point, the origin, structure and function of the medieval university are discussed; then, four basic concepts of university formed in the 19th century are given, namely the German model of Wilhelm Humboldt and Johann Fichte, the English model of Cardinal Newman, the American model formed after foundation of the John Hopkins University and the French model – the Napoleonic model of university.

What follows is an analysis of the changes and evolution of universities in the 20th century. It is indicated that the essence of today's university is composed of the following activities: didactics, research and professional training. A great significance of general and formal education is also emphasized. The priority is given to practising basic disciplines at universities and the significance of the humanities for general education of students, including philosophy, theology and ethics is stressed.

The author is warning us against single-discipline education in a situation when all contemporary problems, whether economic, political, social, ethical or technical, can only be solved on the interdisciplinary basis via cooperation of experts in different fields. The gap between visions of the world shaped by natural sciences and the humanities should be gradually bridged. To this end, a paradigm of the future university is put forward. The paradigm should provide for cultivation of the values derived from the Classical University rooted in the Greco-Roman and Christian tradition, mathematical exactness of scientific research and quality professional training of the Positivist University, as well as the ecological and holistic vision and education of the youth, in a spirit of tolerance of the Post-modern University.

The paradigm of the university of the future should encompass three significant elements, i.e. the mission of a contemporary academic school, the conditions in which it is functioning and the rules it should follow. The paper indicates that, though destined to an ongoing change, the mission of universities for centuries has featured the same components, namely intellectual and ethical education of the youth and scientific research. The contemporary university should act as “the

eyes of the world” that perceive its main problems and provide guidance in solving them.

The contemporary university must duly take into account the external conditions, namely globalisation, multiculturalism, ecological threats, rapid communications and technological progress, a growth of negative social phenomena such as crime, moral degradation and terrorism; a growing influence of the media on life of societies, anti-intellectualism, relativism and radical individualism triggered by the Post-modern era. The rules that a contemporary academic school should act in accordance with are given as follows: a quest for the highest standards in didactics, research and other activities; full freedom of scientific research; a focus on discovering the truth and sharing it with others; ethical responsibility of scholars and university professors; the spirit of duty in education; forming amicable and stable academic communities; partnership in cooperation with other scholars and universities; aiming at the integration of Christian knowledge and faith.

The paper ends with a citation from Pope John Paul's II. address to the chancellors of all Polish academic schools in 1997, in which he stressed the role of ethical sensitivity of scholars today, owing to which the bond may be maintained both between the True and the Good and the freedom of scientific research and ethical responsibility for its outcomes.

Słowa kluczowe: uniwersytet średniowieczny; modele uniwersytetu dziewiętnastowiecznego; ewolucja uniwersytetu, interdyscyplinarne kształcenie uniwersyteckie, kształcenie i wychowanie, uniwersytet pozytywistyczny, uniwersytet postmodernistyczny, model uniwersytetu na dziś, misja współczesnego uniwersytetu

Key words: Medieval university; 19th century university models; evolution of university, interdisciplinary education at universities, education and nurture, Positivist University, Post-modern University, university model for today, mission of contemporary university